

Pap Milán

Alkotmányos felhatalmazás és kivételes állapot – John Locke a prerogatív hatalomról

A tanulmány arra vállalkozik, hogy politikaelméleti szempontból elemezze a végrehajtó hatalmi prerogatíva (kiváltság, előjog) fogalmát és intézményét a politikai filozófia történetének egyik alapműveként számontartott írásában, John Locke *Második értekezésében*.¹ Locke politikai értekezése nemcsak az amerikai alapításban betöltött, bár mai napig vitatott szerepe, de a modern alkotmányosság elméleti megalapozása miatt is a politikai liberalizmus elméleti kiindulópontjának számít. Locke értekezése maga is egy kivételes helyzetben, az úgynevezett kirekesztési válság (1679–1681) és az azt követő abszolutista ellentámadás éveiben született. A történeti kontextust követően a szöveg vonatkozó részeire támaszkodva mutatom be, hogy a prerogatíva problémája milyen helyet foglal el a locke-i alkotmányosság elméleti szerkezetében. Majd a prerogatíva fogalmát igyekszem vázolni, illetve a fogalom értelmezésének lehetőségéből adódó vitát a prerogatíva alkotmányos, illetve alkotmányon kívüli voltáról. Mindeközben ki kell térnem a prerogatívával szembeállított zsarnokság problémájára, amely a közjó fogalma mentén állít határokat a prerogatíva alkalmazásának. A különbség a közjó és a magánérdek elhatárolásából fakad, amely Locke korában már nem mondható eredeti gondolatnak ugyan, de az már figyelemre méltó, hogy Locke ennek megítélését hogyan bízna a politikai társadalomra, amely minden végrehajtói felhatalmazás (*pactum subiectionis*) előtt egyszer már kinyilvánította közössége létrehozására irányuló akaratát (*pactum unionis*). Végül a politikai tudás szempontjából próbálom megvilágítani Locke érvelését, amely szorosan kapcsolódik a politika esetleges és az időbeli változások követésére szoruló felfogására. Arra is igyekszem a végső következtetésemben kitérni, hogy a locke-i prerogatíva tana mennyiben tekinthető egy ideális uralkodó (vagy végrehajtó hatalom) leírásának.

Bevezetés

A hatalom közösségi eredete és a hatalmon lévők felhatalmazáson és beleegyezésen alapuló politikaelméleti konstrukciója annak ellenére is releváns magyarázó erővel bír a liberális demokráciák elméleti megalapozása tekintetében, hogy az újkori

¹ Folytatva a magyar szakirodalmi hagyományt a továbbiakban is *Második értekezés*ként hivatkozom Locke *Két értekezés a kormányzatról* című művének második részére, amelynek teljes címe *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljairól*. A magyar nyelvű idézeteket Endreffy Zoltán 1986-os fordításából vettem át (John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljairól*. Budapest, Gondolat, [1689] 1986), az angol nyelvű szövegrészletek pedig a Peter Laslett által szerkesztett szövegből származnak (John Locke: *Two treatises of government. Student edition*. Cambridge, Cambridge University Press, [1689] 1988). A Locke-irodalomban megszokott módon az idézetek helyét az adott szakasz számával jelzem.

természetjogi érvelés és szerződéselmélet napjainkban már kevésbé jelent hivatkozási pontot. Locke, mint a jelenkori liberális alkotmányosság első teoretikusa, máig élő narratíva, amely elsősorban a 19. század folyamán erősödött meg. A prerogátiva vagy felségjog locke-i tárgyalása azonban összezavarni látszik e narratívát, a *Második értekezés* XIV. fejezete ugyanis éppen az uralkodói hatalom javára tesz engedményeket, sőt lehetővé teszi számára egyes esetekben a törvénnyel szembeni cselekvést is.

A kérdés nem pusztán a Locke-kal foglalkozó politikai esztétörténet számára jelent kihívást. A végrehajtó hatalom diszkrecionális cselekvési lehetőségei kapcsán a kortárs politikaelmélet is egyre többször hivatkozik a *Második értekezés* említett szakaszára. Az utóbbi másfél évtizedben számos publikáció, több szerkesztett kötet és monográfia is napvilágot látott angol nyelven, amelyek a végrehajtói hatalmi ág diszkrecionális szerepét és annak az alkotmányossághoz való viszonyát tárgyalták. A nagyarányú érdeklődést egy világpolitikai esemény és az arra adott politikai reakció váltotta ki, amely a 2001. szeptember 11-e utáni terrorellenes háborúhoz és az elnöki jogkör kiterjesztéséhez kapcsolódik: a terrorellenes háború mind az Egyesült Államokon belül, mind azon kívül olyan elnöki felhatalmazással folyt, amelynek alkotmányos mibenlétével kapcsolatban számos kétség merült fel.² A végrehajtó hatalom kiterjesztését ugyanakkor a kivételes helyzetre való hivatkozással próbálták indokolni. A jog- és politikaelméleti vita visszanyúlik az alapító atyák által lefektetett hagyományhoz, a szabadságjogok és az elnöki jogkör értelmezéséhez, a következő lépésben pedig a kivételes állapot idején való királyi felségjog kiterjesztésének locke-i felfogásához.

Az ilyen irányú politikaelméleti irodalom megdönteni látszik azt a felfogást, amely szerint a racionalista Locke és követői politikáról vallott felfogásába, egyúttal a liberális jogállam elméletébe nem fér bele a kivételes állapot tárgyalása. E felfogást visszhangozta Carl Schmitt³ is *Politikai teológiájának* kezdő fejezetében, ahol éppen

² George W. Bush 2001. október 26-án írta alá a *Patriot Act* törvényét, amely különleges jogkörrel ruházta fel a végrehajtó hatalmat, a bevándorlási és az antiterrorista rendfenntartó szerveket: többek között lehetővé tette telefonbeszélgetések lehallgatását, levélváltások vizsgálatát és egyéb magánjellegű iratokba való betekintést, a terroristagyanús személyek letartóztatását és kitoloncolását, az amerikai és külföldi pénzügyi szervezetek ügyleteinek ellenőrzését. A törvény a terrorizmus fogalmának jogi értelmezését kiterjesztette a belföldi terrororganus cselekményekre is. A *Patriot Act* törvényét előzetesen mindkét törvényhozói testület, a Képviselőház és a Szenátus is jelentős többséggel fogadta el.

³ „A kivételes állapot mutat rá a legvilágosabban az állami autoritás lényegére. Ilyenkor válik el ugyanis a döntés a jogi normától, és ilyenkor válik paradox módon világossá az, hogy az autoritás számára a jog létrehozásához nincs szükség jogra. Locke jogállami elméletével és a 18. század racionalizmusával ez a fajta felfogás összeegyeztethetetlen volt. A 17. század természetjogában még gyakran felbukkanó kivételes állapot meghatározása a 18. századra, amikor is már viszonylag tartós rend uralkodik, szinte teljesen eltűnik. Kant szerint a szükség joga már egyáltalán nem is jog.” (Carl Schmitt: *Politikai teológia*. Budapest, ELTE ÁJK, 1992. 6.) John McCormick a schmitti liberalizmuskritikáról írt könyvében ugyan megjegyzi, hogy Locke a politikaelméletében helyet biztosít a törvénnyel vagy akár az alkotmánnyal ellentétes felségjog gyakorlásának, azonban Schmitt elgondolása a *Die Diktatur*-ban inkább Rousseau-hoz áll közel. A szuverén itt alkotmányozóként is

arról értekezik, hogy a Locke-kal kezdődő racionalizmus hogyan tette „tárgyalhatatlanná” a kivételes állapot és a szuverén kérdését, és hogyan vezetett ez a kanti alapozású pozitivista alkotmány- és jogfelfogáshoz. Ezzel a sokáig közkeletű megállapítással szemben e tanulmány a *Második értekezés* azon olvasatát kívánja nyújtani, amely Locke-ot nem a racionalista politikaelméleti fejlődésnarratíva felől szemléli, hanem olyan gondolkodóként tekint rá, aki kora gyakorlati politikai problémáira kereste a választ, és e problémák megoldásához kutatott érveket.

Bár írásom nem eszmetörténeti, hanem politikaelméleti fejtegetésekre vállalkozik, az eszmetörténeti kiindulópont segíthet abban, hogy Locke *Második értekezését* ne a „liberális alkotmányosság” narratívájának tendenciózusságával olvassuk, így nyerve újabb értelmezési lehetőségeket a jelenkori politikai gondolkodás számára is. Ezért először a mű születésének azon kontextuális elemeire kívánok röviden utalni, amelyek megvilágítják, hogy miért is tarthatta Locke szükségesnek a felségjog problémájának felvetését. Locke értekezése maga is egy kivételes helyzetben, az úgynevezett kirekesztési válság (1679–1681) és az abszolutista ellentámadás éveiben született. Ezt követően a szöveg vonatkozó részeire támaszkodva mutatom be, hogy a prerogátiva problémája milyen helyet foglal el az elméleti szerkezet egészében, majd a prerogátiva fogalmát igyekszem vázolni, illetve a fogalom értelmezésének lehetőségéből adódó vitát a prerogátiva alkotmányos, illetve alkotmányon kívüli (*extra-constitutional*) voltáról. Mindeközben ki kell térnem a prerogatívával szembeállított zsarnokság problémájára, amely a közjó fogalma mentén állít határokat a prerogátiva alkalmazásának. A különbség a közjó és a magánérdek elhatárolásából fakad, amely Locke korában már nem mondható eredeti gondolatnak ugyan, de az már figyelemre méltó, hogy Locke ennek a megítélését hogyan bízna a politikai társadalomra, amely minden végrehajtói felhatalmazás (*pactum subiectionis*) előtt egyszer már kinyilvánította közössége létrehozására irányuló akaratát (*pactum unionis*). Végül a politikai tudás szempontjából próbálom megvilágítani Locke érvelését, amely szorosan kapcsolódik a politika esetleges és az időbeli változások követésére szoruló felfogásához. Arra is igyekszem a végső következtetésemben kitérni, hogy a locke-i prerogátiva tana mennyiben tekinthető egy ideális uralkodó (vagy végrehajtó hatalom) leírásának.

A *Második értekezés* születése: kivételes állapot

Aligha meglepő, hogy a liberális konstitucionalizmus elméleti megalapozása olyan időben született, amikor a politikai szembenállás pattanásig feszültté vált az angol korona hívei és ellenzéke között. Az 1679-ben kezdődő „kirekesztési válságban” Locke nemcsak a korona ellenzékéhez tartozott, hanem annak egy prominens

fellép, azon túl, hogy a korábbi alkotmánnyal szemben lépett fel. (John P. McCormick: *Carl Schmitt's critique of liberalism: Against politics as technology*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997. 146.)

gondolkodója volt. Köszönhetően annak is, hogy az antiroyalista whigek vezetője az a Lord Ashley, Shaftesbury első grófja, aki az 1660-as évek közepe óta táplált jó barátságot titkárával, Locke-kal. E barátság elsősorban az eszmei bajtársiasságban merült ki a királyi restauráció Angliájában. A „kirekesztési válság” kiobbantásával a whig párt arra tett kísérletet, hogy kizárja a regnáló II. Károly testvérét, Jakab yorki herceget a trónöröklésből, tekintve Jakabnak a katolicizmus felé való elköteleződését, ezzel együtt pedig a francia típusú abszolutista hatalomgyakorláshoz való vonzódását. II. Károly, ha nem is nyíltan, de maga is a katolikus hittel rokonszenvezett, és titkos szövetséget ápolt XIV. Lajos francia királlyal, aki anyagilag, és a holland háborúban stratégiaiilag is, támogatta szigetországi szövetségését.⁴

Jakab trónöröklésből való kizárására többször is kísérletet tett a királyellenes többséggel rendelkező alsóház 1679 és 1681 között, ám ezek mind sikertelennek bizonyultak. Komolyabbra fordult a konfliktus, amikor II. Károly az egyre ellenségesebb törvényhozást királyi felségjoga alkalmazásával 1681 tavaszán feloszlatta, és nem hívta többet össze. Ekkor kezdődött a whig párt tagjainak üldözése, amely miatt a felség sértési vádakba keveredő Shaftesbury grófnak nemsokára el kellett hagynia Angliát. Hollandiába utazott, ahová 1683-ban követte Locke is.⁵ Annak ellenére, hogy a „kirekesztési válság” Shaftesbury hívei számára kudarccal végződött, a yorki herceg II. Jakab néven 1685-ben lépett trónra; az események nagyban hozzájárultak nemcsak a későbbi dicsőséges forradalom győzelméhez, hanem a modern parlamenti politika és politizáló nyilvánosság kialakulásához is.

Az utóbbi nyilvánosság meggyőzését az egyes pártok a politikai pamfleteken és rövidebb érveléseken keresztül szerették volna elérni. A korszakban e pamfletirodalom széles olvasói körhöz jutott el, kiterjesztve whigek és toryk ellentétét a törvényhozás falain kívülre is. A *House of Commons* mellett a londoni kávéházak váltak a politizálás terepeivé, az új fórumokat pedig mindkét párt igyekezett ellátni a saját érveivel.⁶ Nem véletlen, hogy a royalista Robert Filmer *Patriarcha* című írása több mint két és fél évtizeddel a szerző halála után, 1680-ban jelenik meg. Bár a szakirodalom Filmer e művét tartja a leggyengébbnek más elméleti írásaihoz és kommentárjaihoz képest, a „kirekesztési válság” whig írástudói közül Locke, Algernon Sidney és James Tyrrell is arra vállalkozik, hogy cáfolja Filmer téziseit. Az antiroyalista szerzők célja az volt, hogy rámutassanak azokra az ellent-

⁴ Borus György: A pápista összeesküvés és a kizárási válság Angliában, 1678–1681. *Aetas*, 24. (2009), 3. 5.

⁵ Az Angliában való tartózkodás egyre veszélyesebbé vált az olyan whig értelmiségiek számára is, mint Locke. Az abszolút monarchiát ostromozó műve, a *Discourses concerning government* miatt 1683 folyamán letartóztatják, majd perbe fogják Algernon Sidney-t, a republikánus nézetek legnagyobb hatású terjesztőjét. Sidney-t bűnösnek ítélik felségárulás elkövetésében és még az év decemberében lefejezik. Jonathan Scott: *Algernon Sidney and the restoration crisis, 1677–1683*. Cambridge, Cambridge University Press, 1991. 292–347.

⁶ Jacquelin Rose: The contexts of Locke's political thought. In Matthew Stuart (szerk.): *A companion to Locke*. Malden (US-MA) – Oxford, Blackwell, 2016. 52–56.

mondásokra, amelyek a filmeri teóriából erednek, vagyis amelyek azt feltételezik, hogy jog és tulajdon forrása nem eredeztethető másból, mint a királyi felségjog alapján való adományozásból.⁷

Peter Laslett Locke kormányzásról írt értekezéseinek 1960-as cambridge-i kiadásához írt előszavából tudjuk, hogy Locke politikai főműve a „kirekesztési válság” Filmer-ellenes érveit foglalja össze.⁸ S bár a *Második értekezés* bevezetője arra engedne következtetni, hogy a szöveg az 1688-as dicsőséges forradalom eszméi igazolása, a korabeli források és Locke levelezése is nyilvánvalóvá teszi, hogy az érvelésének szerkezete 1679 és 1683 között állt össze.⁹ Locke *Második értekezése* tehát a „kirekesztési válság” pamfletirodalmához kötődik, érvelése a korabeli viták fonalát veszi fel. Ugyanakkor ezt úgy teszi, hogy egy újszerű megközelítést nyújt a korszakban uralkodó politikai elméletekhez és nyelvekhez képest. John Pocock kimutatta, hogy Locke egyaránt eltávolodik az ősi alkotmány – tulajdonképpen a *common law* – történeti érvelésétől és az azzal összekapcsolódó, a 17. század utolsó harmadában radikális formában megjelenő republikanizmus beszédmódjától.¹⁰

Locke a whig elméletek egyik atipikus változatát nyújtja, több ponton is eredeti érveléssel áll elő. Témánk szempontjából a legfontosabb, hogy Locke nem bízott a történeti alkotmány erejében, amely a király és a Lordok Háza képviselőház hatalommegosztási gyakorlatán nyugodott. Okulva az angol uralkodók abszolutista fordulataiból (II. Károly 1681-ben egyszerűen feloszlatja a képviselőházat, és nem hívja újra össze, majd Jakab is a parlament nélküli kormányzást választja), arra a következtetésre juthatott, hogy a hatalmi ágak szétválasztásának új formát kell adni, amelyben körülhatárolhatóvá válnak a hatalmi funkciók. Ugyanakkor, és a prerogatíváról szóló rész ezt bizonyítja, a politikai hatalom működését olyan dinamikus folyamatként fogta fel, amely kivételes esetekben felülírhatja a hatalmi ágak elválasztásának gyakorlatát. E képletben nem abszolutizálható az uralkodóval szembeni ellenállás joga, ahogy egyes republikánus szerzők tartották, mivel a politikai közösség közjawa szempontjából a törvényeket egyes esetekben felülírhatja az uralkodói cselekvés.¹¹ Ez is azt mutatja, hogy a hatalmi ágak egymáshoz való

⁷ Kontler László: *Az állam rejtelvei. Brit konzervatizmus és a politika kora újkori nyelvei*. Budapest, Atlantisz, 1997. 104–110.

⁸ Peter Laslett: Introduction. In John Locke: *Two treatises of government. Student edition*. Cambridge, Cambridge University Press, 1988. 45–66.

⁹ Laslett (1988): i. m. 50–51.

¹⁰ A két „politikai nyelv” gyakorlói közös kiindulópontként a természeti törvényt és az ősi alkotmányt feleltették meg egymásnak. Mindehhez lásd Richard Aschcraft: *Revolutionary politics and Locke's Two treatises of government*. Princeton (US-NJ), Princeton University Press, 1986. 181–227; John G. A. Pocock: *The ancient constitution and the feudal law: A study of English historical thought in the seventeenth century*. Cambridge, Cambridge University Press, 1987. 357–362; James Tully: Placing the Two treatises. In Nicholas Phillipson – Quentin Skinner (szerk.): *Political discourse in early modern Britain*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993. 256–259.

¹¹ Tully (1993): i. m. 256–261.

viszonya a különleges politikai helyzetekben új megvilágításba kerül. Locke ezért nem számúzi a prerogatívát intézményét a saját rendszeréből, bár a felségjog fogalma, annak határai és megítélése vitatottak. E ponton érdemes mindenekelőtt a prerogatívát locke-i meghatározásából kiindulni.

A prerogatíva fogalma a *Második értekezésben*

A prerogatíva, vagyis felségjog meghatározása többféleképpen fordul elő a *Második értekezésben*. Elsőként a XIII. fejezetben, amely *Az állam hatalmainak alárendeléséről* címet viseli, és amelyben Locke a korábban tárgyalt hatalmi ágak egymáshoz való viszonyáról értekezik. Miután Locke a korábbi fejezeteiben a politikai hatalmat a funkciója szerint három fajtára (törvényhozó, végrehajtó, föderatív) bontotta szét, megjegyzi, hogy intézményileg ez két hatalmi pólust jelent: a törvényhozás hatalmát, amelynek a többségi elv szerint kell döntést hoznia, illetve a végrehajtói hatalmat, amely magában foglalja az uralkodót, az udvart és a királyi előljárókat (adminisztráció), illetve a törvénykezés rendszerét is. A végrehajtói-adminisztratív és föderatív funkciókat az utóbbi látja el, a törvényhozói hatalmi ág által elfogadott törvények szerint. A XII. fejezetben Locke arról értekezik, hogy „a jól berendezett államban” egy legfőbb hatalmi ág létezhet, ez pedig a törvényhozói (149). A végrehajtó hatalmi ág alárendelt a törvényhozói hatalomnak, és felelősséggel tartozik felé, ebbe beleértendő az uralkodó is, aki a „legfőbb végrehajtó hatalommal” rendelkezik (151).¹² A törvényhozói hatalom azonban nem működhet folyamatosan, csak azokban az időkben, amikor a tagjai összegyűlnek az új törvények meghozatalának vagy a régié megváltoztatásának céljából. Ezzel szemben a törvények végrehajtására folyamatosan szükség van, így a végrehajtói hatalom nem időszakos, annak állandó jelleggel fenn kell állnia és működnie kell (153). Ebből adódik az a helyzet, amelyben a régi törvényhozói testület már feloszlott, de az új még nem alakult meg. Az új testület összehívása ebben a szituációban a legfelsőbb végrehajtó feladata, mégpedig vagy a törvényhozás által egykoron alkotmányban szabályozott rend szerint (ekkor a végrehajtó szerepe procedurális), vagy „saját belátására” támaszkodva hívja össze a testületet, amennyiben „a körülmények vagy a közösség szükségletei régi törvények módosítását vagy újak meghozatalát kívánják meg, vagy pedig az embereket sújtó vagy fenyegető bajok orvoslását vagy megelőzését teszik szükségessé” (154). A végrehajtó e különös joga a körülmények változásából fakad, olyan esetekben

¹² Nem lényegtelen a mai alkotmányos demokráciák gyakorlatának szempontjából az a kérdés, amelyre Locke csak röviden tér ki. Nevezetesen, hogy milyen viszony áll fenn törvényhozó és végrehajtó hatalom között, ha a legfőbb végrehajtó hatalom birtokosa tagja a törvényhozásnak. Ekkor Locke szerint a legfőbb végrehajtó mentesül az alárendeltség alól, illetve annyiban számít alárendeltnek, mint a törvényhozás más tagjai (152.) Vagyis el kell fogadnia a törvényhozói közösség többségi szabályait és eljárását.

indokolt a használata, amelyekben az alkotmány rendelkezései és a régi szabályok már nem a politikai társadalom javát szolgálnák, hanem annak akadályaként merülnek fel (156). Így kerül a végrehajtóhoz egy másik közjogi hatalom gyakorlása, a politikai képviselet szabályozása és kiigazítása. Abból kiindulva, hogy a politikai társadalom alapvető érdeke, hogy egyenlő és igazságos képviselete legyen a törvényhozásban, a végrehajtó hatalom alkalmazhatja a képviseleti rendszer, „a képviselet mértéke” (kerület, képviselők száma) megváltoztatását (158).

Locke tehát szem előtt tartja azt a tényt, hogy a politika nem alapulhat pusztán az alkotmány és a törvényhozás által elfogadott szabályok rendszerén. Amennyiben a legfelsőbb végrehajtó, a felségjog egyedül őt illeti meg a végrehajtói hatalmi ágon belül, belátása szerint egy szabály már nem szolgálja a társadalom javát, a közjót, felléphet a legerősebb politikai szabály, a *salus populi suprema lex* értelmében. Ez a gondolatmenet alapozza meg a prerogátiva első meghatározását: „Valamely *felsőjog* ugyanis nem egyéb, mint hatalom az uralkodó kezében arra, hogy gondoskodjék a közjóról olyan esetekben, amelyeket – minthogy előre nem látott és bizonytalan eseményektől függnék – nem lehet biztonságosan elintézni meghatározott és megváltozhatatlan törvények útján, és ezért amit nyilvánvalóan az emberek érdekében és a kormánynak igazi alapjain való megszilárdításáért tesznek, az ésszerű *felsőjog*, és mindig az is lesz” (158, kiemelés az eredetiben).¹³

Locke a végrehajtó hatalom törvényhozással kapcsolatos jogának e példájával vezeti fel a felségjog fogalmának tárgyalását, amelyet a következő, XIV. fejezetben tárgyal részletesen. A felségjogról szóló fejezetet azonban egy olyan példával indítja, amely túlmutat a törvényhozás felállításának és a képviselet igazságosságának problémáján. Locke a kivételes állapot egy olyan helyzetét vázolja fel, amelyben ellentmondás kerekedik a politikai társadalom fennállásának céljai között. Mint az ismert, Locke szerződéselméletében egy közösség tagjai azért lépnek egyezsége egymással, hogy megvédjék a tulajdonukat, amelybe Locke a saját élet megvédését éppúgy beleérti, mint a szerződők vagyonának megóvását. Fennállhat azonban olyan kivételes helyzet, amelyben a szerződés említett kívánalmát a politikai hatalomnak meg kell sértenie az egyes esetre nézve, hogy a többség joga továbbra is fennmaradjon. Locke példájában a városi tűzvészre utal, amelyben a tűz terjedése csak abban az esetben állítható meg, amennyiben a tűz útjában lévő házat lerombolják, tehát valamely polgár tulajdonának jelentős hányadát szüntetik meg. Ekkor a sértett házat lerombolók szembekerülnek a törvényi szabályozással. Ugyanakkor Locke szerint ebben az esetben a végrehajtó hatalom kegyelmet gyakorolhat az „elkövetőkkel” szemben, hogy „méréskelje a törvény szigorát” (159).

¹³ „*Prerogative* being nothing, but a Power in the hands of the Prince to provide for the publick good, in such Cases, which depending upon unforeseen and uncertain Occurrences, certain and unalterable Laws could not safely direct, whatsoever shall be done manifestly for the good of the People, and establishing the Government upon its true Foundations, is, and always will be just *Prerogative*” (158, kiemelés az eredetiben).

Míg előző példánk, a törvényhozás összehívása és az igazságos képviselő kialakítása esetén a felségjog gyakorlásának olyan esetéről szólt, amely a törvényi szabályozás hiányában jár el, az utóbbi kivételes helyzetben a közjó szerinti végrehajtói eljárás ellentétes a törvénnyel. Ezt a kettősséget fejezi ki a prerogátiva második fogalmi meghatározása: „Ezt a hatalmat, hogy valaki a törvény előírása nélkül, sőt olykor azzal ellentétesen, belátása szerint cselekedjék a közjó érdekében, *felsőjognak* nevezzük” (160, kiemelés az eredetiben).¹⁴ Illetve e meghatározás egyik elemét ismétli meg az angol filozófus a harmadik körülírásban is: „Mert a *felsőjog* nem más, mint hatalom ahhoz, hogy valaki előírt szabály nélkül szolgálja a közjót” (166, kiemelés az eredetiben).¹⁵ A törvény hiányában vagy a törvény ellenében gyakorolt prerogátiva alkotmányossághoz való viszonya nyitotta fel a locke-i felségjog eltérő magyarázatainak lehetőségét. A prerogátiva értelmezési lehetőségeinek Locke a zsarnokság körülírásával szab határt. A felségjog negyedik meghatározását is itt kell vizsgálnunk.

Zsarnokság

Locke szerint a „zsarnokság a hatalom gyakorlása a jog határain túl, amelyhez senkinek sincs joga” (199, kiemelés az eredetiben). Majd a következőképpen folytatja: „Ez abban áll, hogy valaki a kezében lévő hatalmat nem az uralma alá tartozók javára használja fel, hanem saját külön, egyéni hasznára, mint amikor az uralkodó, bármely címet viseljen is, nem a törvényt, hanem saját akaratát teszi meg szabálynak, rendelkezései és cselekedetei pedig nem alattvalói tulajdonának védelmére irányulnak, hanem saját nagyratörésének, bosszúvágyának, kapzsiságának vagy más rendetlen indulatának kielégítésére” (199) Locke később megjegyzi, hogy zsarnoki hatalmat nem csak monarchia gyakorolhat, hanem az uralkodó előjárói (ekkor ellenük a meglévő törvényesség nevében bárki felléphet) (202), illetve olyan testületek, amelyek kollektíven gyakorolják a hatalmat, így akár a törvényhozói hatalom is (201).

A zsarnokságról szóló fejezet végén Locke arra is kitér, hogy a felségjoggal való visszaélés sem más, mint a zsarnokság egy formája. Ez az érvelésének logikájából is könnyen levezethető, ugyanakkor kérdéses, hogy a „törvény ellenében” cselekvő felségjog ilyen megítélés alá esik. Újból azzal a jelenséggel találkozunk, amely a prerogátiva kapcsán a legtöbb értelmezési kétséghez vezet. Nevezetesen ahhoz az eljáráshoz, amely során Locke a törvényt, az alattvalói tulajdon védelmét és a közjót azonosítja egymással. Az előző rész példájában azonban láthattuk, hogy hogyan kerülhet szembe a tulajdon védelme és a törvény betűje a közjó tartalmával.

¹⁴ „This Power to act according discretion, for the publick good, without the prescription of the Law, and sometimes even against it, is that which is called *Prerogative*” (160, kiemelés az eredetiben).

¹⁵ „For *Prerogative* is nothing but the Power of doing publick good without a Rule” (166, kiemelés az eredetiben).

Ezt a problémát Locke értekezésében nem tisztázza nyilvánvaló pontossággal, ahogy például Rousseau a *Társadalmi szerződés*ben a közakaratot (*volonté générale*) mindenki akarata felé (*volonté de tous*) helyezi.

A zsarnokságról szóló fejezetben Locke újabb értelmezését adja a prerogatív hatalomnak. A magyar fordításban ez nem tűnhet fel: „[...] a felségjogot pedig (ami nem más, mint az uralkodó kezében lévő, bizonyos dolgokat illető önkényes hatalom, hogy jót és ne rosszat tegyen az embereknek) [...]” (210).¹⁶ Ugyanakkor, ahogy erre a magyar fordítás jegyzeteit elkészítő Kontler László felhívja a figyelmet, Locke itt a „Trust of Prerogative” fogalmával valójában a felségjog megbízásos jellegére utal, a politika társadalom által a felségjog gyakorlásába helyezett bizalomra gondol.¹⁷ Ez a felfogás a locke-i prerogatív alkotmányos megalapozása felé mutathat, ugyanakkor még mindig kétséges, hogy akkor hogyan értelmezhető a törvénnyel szembeni felségjog gyakorlása. A következőkben ezekre a vitákra kell rátérnünk.

Alkotmányosság, törvényesség, kivételes állapot

Locke prerogatívával kapcsolatos megfogalmazása („[...] a törvény előírása nélkül, sőt olykor azzal ellentétesen [...]”) különleges viszonyba állítja elméletét a törvényesség és kivételes állapot helyzeteivel. A bizonytalanság két szélsőséges értelmezésnek ad teret, amelyeket nevezhetünk alkotmányos, illetve alkotmányon kívüli magyarázatoknak. A prerogátiva így érthető alkotmányjogi fogalomként, amely az olyan esetekre érvényes, amelyekben a törvény nem rendelkezik, így a döntés és a cselekvés a végrehajtó hatalmat illeti meg. Ugyanakkor a prerogátiva kívül is állhat minden alkotmányosságon: olyan helyzetben való cselekvést jelent, amelyben egy törvény felett álló szempont felülírja a politikai társadalom által elfogadott szabályokat.

Az első magyarázat hívei amellet érvelnek, hogy a Locke által körvonalazott politikai rendszerből adódik az a tény, hogy a prerogátiva nem állhat törvényen kívül. A kontextualista magyarázat, mint John Dunn híres Locke-könyvében¹⁸ arra mutat rá, hogy az angol közjogi gyakorlatban és hagyományban a prerogatívát mindig mint alkotmányos formulát fogták fel, az alkotmányosságon kívüli prerogátiva nem volt a korszakban elképzelhető a vitapartnerek számára. Ugyanakkor Dunn elismeri, hogy ettől még a prerogátiva alkalmazásának módjai teljesen szabályozatlanok maradnak a *Második értekezés*ben. A lényeg azonban nem is a prerogátiva végrehajtó hatalmi gyakorlatát érinti, hanem annak korlátait. A prerogátiva korlátozott abban a mértékben,

¹⁶ „[...] the Trust of Prerogative (which is an Arbitrary Power in some things left in the Prince’s hand to do good, not harm to the People)” (210).

¹⁷ Locke [1689] (1986): i. m. 188, 243.

¹⁸ John Dunn: *The political thought of John Locke: An historical account of the argument of the ‘Two treatises of government’*. Cambridge, Cambridge University Press, 1969.

hogy csak addig terjedhet, ameddig a politikai társadalom céljait kielégíti. Tehát az ember által létrehozott alkotmány a közjó szempontjait állítja a felségjog önkényes felhasználása elé.¹⁹ Clement Fatovic szerint nem meggyőző a prerogátiva alkotmányos szabályozásának alátámasztása a történeti alkotmány tézisével, mivel Locke maga sem támaszkodott a *Második értekezés*ben történeti érvekre. A szövegben ráadásul nem található locke-i utalás a prerogátiva alkotmányosságára, sőt maga Locke játszik, egy mondaton belül, annak kettős természetével.²⁰

Dunnhoz hasonló következtetésre jut Lee Ward és David Weaver is, akik szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Locke értekezésében az alkotmány és a törvény nem feleltethető meg egymásnak. A törvény a politikai társadalom által felállított testület, a törvényhozás határozatait jelenti, míg az alkotmány a politikai társadalom szerződése által keletkezik. Míg az előbbi értelemszerűen nem korlátozhatja a prerogatívát, az utóbbinak viszont korlátoznia kell a prerogátiva gyakorlását a közösség érdekében.²¹ Benjamin Kleinerman pedig arra utal, hogy az alkotmányos korlátozás a locke-i politikai rendszer szerkezetében lelhető fel: a hatalmi ágak elválasztása jelzi a hatalom alkotmányos struktúráját, ezen belül pedig a prerogátiva gyakorlásának kijelölt határait. Kleinerman pesszimista a felségjog alkotmányellenes gyakorlásával szembeni ellenállás lehetőségével kapcsolatban, a modern társadalmak alkotmánnyal és politikával szembeni érdektelensége miatt. Így – írja – szükséges, hogy minden végrehajtói hatalomgyakorlás, a prerogátiva is, alkotmányos ellenőrzésnek legyen alávetve. Ezt tekinti a liberális alkotmányosság specifikumának.²²

Az alkotmányon kívüli értelmezés a prerogatívát olyan „természetes erőnek” tekinti, amellyel szemben csak hasonló nagyságú erő állítható. Ross Corbett szerint ez az esetleges konfliktus azonban már kívül van a politikai társadalom alkotmányos keretein. A prerogátiva alkalmazásával olyan állapot áll elő, amelyet minden szempontból kivételes állapotnak nevezhetünk, és híján van bármiféle alkotmányos vagy törvényi szabályozásnak. Ekkor nyilvánulhat meg az uralkodó nagysága és a népeje.²³ Felbomlik-e ekkor a szerződés, amellyel a politikai társadalom felhatalmazta a végrehajtói hatalmat (*pactum subiectionis*)? Nem helyezi-e az uralkodó felségjoga törvénnyel szembeni gyakorlásával magát természeti állapotba a politikai társadalom

¹⁹ Dunn (1969): i. m. 149–150.

²⁰ Clement Fatovic: 'Without the prescription of the law': Virtue and discretion in Locke's theory of prerogative. In Clement Fatovic: *Outside the law: Emergency and executive power*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2009. 60.

²¹ David R. Weaver: Leadership, Locke, and the Federalist. *American Journal of Political Science*, 41. (1997), 2. 435; Lee Ward: Locke on executive power and liberal constitutionalism. *Canadian Journal of Political Science*, 38. (2005), 3. 738–740.

²² Benjamin A. Kleinerman: Can the Prince really be tamed? Executive prerogative, popular apathy, and the constitutional frame in Locke's 'Second Treatise'. *The American Political Science Review*, 101. (2007), 2. 209–222.

²³ Ross J. Corbett: The extraconstitutionality of Lockean prerogative. *The Review of Politics*, 68. (2006), 3. 447.

egységével (*pactum unionis*) szembe? Ez ugyanis a természeti állapot részleges visszaállítását vonná maga után. A természeti állapot ekkor az uralkodó és a politikai társadalom között áll fenn.²⁴

Harvey Mansfield olyan álláspontot képvisel, amely azt sugallja, hogy a természeti állapot tér vissza a prerogátiva alkalmazásával. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy Mansfield inkább a hobbesi természeti állapotra gondol, amikor arról értekezik, hogy olyan állapot áll elő, amelyben teljes szabadságában áll mindenkinek úgy cselekedni, ahogy azt jónak tartja.²⁵ Csakhogy Locke számára a természeti állapot nem a szabadság állapota, azt csak a törvény szavatolhatja, ez a fogalom a természeti állapotban nem értelmezhető. Másrészt a természeti állapotban követett természeti törvény nem a pusztá szükséglete követése, hanem locke-i formájában benne rejlik a közösségi együttélés csírája is. Politikai társadalomra azért van szükség, mert nem mindenki tartja be a természeti törvényt, és ezekben az esetekben olyan bíróra van szükség, aki érvényesíteni tudja a határozatát is.²⁶ Locke a *Második értekezés* politikai társadalomról szóló fejezetében a szerződés (*pactum subiectionis*) célját a következőképpen adja meg: „A polgári társadalom célja ugyanis az, hogy elkerüljék és orvosolják a természeti állapot kellemetlenségeit, amelyek szükségszerűen adódnak abból, hogy mindenki maga a bíró saját ügyében; ezt úgy érik el, hogy ismert tekintélyt létesítenek, amelyhez e társadalom minden tagja fordulhat elszenvedett sérelem esetén, vagy ha vita támad köztük, és amelynek köteles engedelmeskedni a társadalom minden tagja; ennél fogva, ahol vannak emberek, akik felett nem áll olyan tekintély, amelyhez fordulhatnánk a köztük adódó viták eldöntéséért, ott ezek még a természeti állapotban vannak” (90, kiemelés az eredetiben).

Az alkotmányos és az alkotmányon kívüli pozíciók kétségkívül egyoldalúan adják vissza a locke-i prerogátiva komplexitását. Locke a XIV. fejezetben a prerogátiva kapcsán arról ír, hogy „[...] nagyon téves fogalmuk van a kormányzatról azoknak, akik azt állítják, hogy az emberek megsértették az uralkodó felségjogait, amikor ki-
eszközölték, hogy ezeknek bizonyos részét pozitív törvények határozzák meg” (163). A prerogatívát tehát inkább a strukturáltságában lehet vizsgálni. Thomas Langston és Michael Lind²⁷ a *Második értekezés* kapcsán megkülönböztet törvény előtti (*prelegal*)

²⁴ Locke ilyen permanens állapotnak látta a korszakban az abszolút monarchiák fennállását, amelyekben az uralkodó korlátlan felségjogokkal rendelkezett. Locke a *Második értekezés*ssel az abszolút monarchiákat védelmükbe vevő, a kontinensen és az angol udvari körökben népszerű elméletekkel szemben állít alternatívát. Bővebben lásd Michael S. Kimmel: *Absolutism and its discontents: State and society in seventeenth-century France and England*. New Brunswick (US-NJ) – Oxford, Transaction Books, 1988; Nicholas Henshall: *The myth of absolutism: Change and continuity in early modern European monarchy*. New York – London, Routledge, 2013.

²⁵ Harvey C. Mansfield: *Taming the Prince: The ambivalence of modern executive power*. Baltimore–London, Johns Hopkins University Press, 1989. 181–187.

²⁶ Fatovic (2009): i. m. 62.

²⁷ Thomas S. Langston – Michael E. Lind: John Locke & the limits of presidential prerogative. *Polity*, 24. (1991), 1. 49–68.

és törvénnyel szembeni (*antilegal*) prerogatívát. Az első abban az esetben kerül elő, amikor egy adott esetet törvény nem szabályoz, a második esetben pedig a közjó érdekében a meglévő törvények szabályozásával szemben lép fel a végrehajtó. Míg az első esetben a törvényhozó hatalom ellenőrizheti a végrehajtót, a törvénnyel szembeni prerogátiva esetében utólagos ítélet születhet a törvényhozó vagy a politikai társadalom tagjai részéről. Langston és Lind értelmezésében a prerogátiva egy dinamikus modellben jelenik meg, végül is a törvénnyel szembemenő prerogátiva is elbírálás alá kerül. Mert ugyan nincs „földi bíró” a felségjog megítélésében, az emberek számára még mindig fennáll a lehetősége „az éghez folyamodni” (168). Oren Gross és Fionnuala Ní Aoláin a locke-i prerogatívát alapvetően alkotmányon kívüli hatalomgyakorlásként fogják fel. A szerzőpáros kivételes hatalomról írott összefoglaló művének Locke-ról szóló részében a felségjog gyakorlását olyan helyzetekre vonatkoztatják, amelyekben e hatalomnak hiányzik az alkotmányos megalapozása. Ekkor, mint írják, a prerogatív hatalom igazodhat a törvényekhez vagy egy alkotmányhoz hasonló metasabályzathoz, ez viszont önmagában nem tenné szükségessé a felségjog bevezetését a locke-i rendszerbe. Ami szerintük elkerülhetetlenné teszi Locke számára a prerogátiva beemelését, az a jogállamiság és a törvényes rend meghatározása mellett a politikai és morális szempontok érvényesítésének lehetősége. A prerogátiva így, a politikai helyzetnek megfelelően értelmezhető az alkotmány/törvény alapján, illetve a politika/moralitás elveinek szem előtt tartásával. A politikai helyzetről való döntés határozza meg, hogy az említettek közül melyik alapra helyezhető a prerogatív hatalom. Végül is amennyiben a prerogátiva végső forrását keressük Locke-nál, azt a szerzők szerint a helyzet szükségességében találhatjuk meg.²⁸

Leonard Feldman pedig nemcsak az időben dinamizálja a prerogátiva fogalmát, hanem liminális hatalomként írja le a következő dimenziókban: belpolitika és külpolitika, normál és kivételes állapot, alkotmányos és alkotmányon kívüli rendelkezés közötti átmenetként.²⁹ Ezekben az átmenetekben jelenik meg a prerogatív hatalom, amelyet vagy a törvényhozás, törvény híján pedig az utólagos értékelés ítélhet meg: például szükség volt-e azonnal sorozásra valamely külhatalom katonai fenyegetésével szemben, igénybe vehető-e egyesek tulajdona természeti katasztrófa közösségre veszélyt jelentő csapásának elhárítására, mikor osztható fel és hívható össze a törvényhozás. További kérdés azonban ott merül fel, hogy a közjó milyen keretek között értelmezendő. A közjó fogalma magában foglalja-e például a népjóléti intézkedéseket? Idetartozhat-e a felségjog alapján meghozott szegényekkel kapcsolatos rendelkezések vagy dologházak létesítése?³⁰

²⁸ Oren Gross – Fionnuala Ní Aoláin: *Law in times of crisis: Emergency power in theory and practice*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006. 119–123.

²⁹ Leonard C. Feldman: Lockean prerogative: Productive tensions. In Clement Fatovic – Benjamin A. Kleinerman (eds.): *Extra-legal power and legitimacy: Perspectives on prerogative*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 75–93.

³⁰ Az első szegénnytörvényeket a késő középkorban fogadták el Angliában. Az Erzsébet-kori szegénnytörvények a 16. század végén már a bekerítések okozta városi és vidéki szegénység helyzetének kezelésére, a munkakerülésnek tartott, csavargó életformák szankcionálására tett kísérlet. A korábban a pestis

Kathleen Arnold szerint a locke-i prerogatíva a kora újkori elméletek közül elsőként ad az említettekhez hasonló rendelkezésekre lehetőséget. Így Locke a prerogatív hatalom kapcsán a modern politikaelméletek közé sorolandó, amelyek már nemcsak a háborús helyzet prerogatíváját, hanem (szemben Hobbes teóriájával) a belső népesség jólétével kapcsolatos felségjogot is képesek beépíteni a rendszerükbe. Ez az értelmezés azonban, amely a foucault-i biopolitikához közelíti a kora újkori prerogatívát, már túllép a liberális alkotmányosság kérdésén,³¹ felvetve a népesség irányításának újkori politikáját.³² Ugyanakkor rámutat arra, hogy a prerogatíva új lehetőségeket nyitott meg a végrehajtó hatalom számára. A prerogatíva ilyen irányú magyarázata azonban éppen az alkotmányos demokrácia fejlődésének narratívájával állítaná szembe Locke értekezésének ezt a szakaszát. Mindenesetre a prerogatíva értelmezési problémájából is kitűnik, hogy Locke nem tekinthető minden probléma nélkül a liberális alkotmányosság megalapozójának. Locke számára a közjó érve komolyabb erőt képviselt, mint a törvény szava, és a prerogatíva kérdése kapcsán a kormányzás problémája jelenik meg: az, hogy hogyan lehetséges a politikai társadalom néha nagyon is illékonyan tűnő konszenzusára és a beleegyezésen alapuló alávétésre alapozni e politikai közösség boldogságát. Roland Marden ezzel kapcsolatban jegyzi meg, hogy Locke tovább kívánta fejleszteni a szuverenitás elméletét azzal, hogy a szuverént nem állandó pozícióként ábrázolta, hanem a politikai helyzettől függően változó hordozóján keresztül.³³ Ez a modell a királyi felségjogon alapuló abszolutista hatalomgyakorlás és a törvényesség szokásjogi vagy republikánus elméletei között keresi a politikai cselekvés lehetőségeit. Ehhez az uralkodónak mindenképpen szüksége van a politikai bölcsességre és a belátás képességre.

Prudencia és az alkotmányos fejedelem

Korábban a prerogatíva kapcsán említettük annak liminális helyzetét. Feldman szerint a locke-i prerogatíva még egy szempontból átmeneti helyzetet foglal el,

által okozott munkaerőhiányt orvosolni szándékozó késő középkori dologházak is ekkor válnak szociális intézményekké, és terjednek el a 17–18. században. A kora újkori szegénytörvényekről és dologházi rendszerről lásd Paul Slack: *The English poor law 1531–1782*. Houndmills–London, MacMillan, 1990; Lynn A. Bothello: *Old age and the English poor law 1500–1700*. Woodbridge, Boydell and Brewer, 2004.

³¹ Kathleen Arnold: Domestic war: Locke's concept of prerogative and implications for U.S. 'wars' today. *Polity*, 39. (2007), 1. 9–12.

³² Sheldon Wolin azóta sokat hivatkozott tanulmányában amerikai példákkal mutatja be, hogy a modern állami hatalom felfogásában hogyan egyesült az államérdek és a társadalmi jólét teóriája az elmúlt századokban. Sheldon Wolin: Democracy and the welfare state: The political and theoretical connections between Staatsräson and Wohlfartsstaatsräson. *Political Theory*, 15. (1987), 4. 467–500.

³³ Roland Marden: 'Who shall be judge?': John Locke's Two treatises of government and the problem of sovereignty. *Contributions to the History of Concepts*, 2. (2006), 1. 76–77.

még hozzá a politikaelmélet szempontjából. A prerogátiva ugyanis Locke művének arra a sajátosságára mutat rá, hogy normatív és deskriptív elemek hogyan keverednek a *Második értekezés*ben.³⁴ Locke egy elemzője egyenesen két Locke-ról beszél a *Második értekezés* kapcsán. Jeremy Waldron szerint az értekezés konszenzus-alapú politikaképe megfeleltethető azzal a logikai érveléssel, amelyet az elmúlt évszázadokban Locke-ból olvastak ki a liberális demokrácia normatív védelmében.³⁵ Ebből ered a hatalmi ágak elhatárolásának tézise, amely a modern politikára tekintve Locke-ot a mai alkotmányosság egyik kiindulópontjává teszi. Ugyanakkor a műben észrevehető egy antropológiai érvelés, amely a konszenzus-alapú politikával szemben gyanakvásra adhat okot. Itt Locke a történeti példákból levonható tanulságok alapján az emberi természet és a társadalmi együttélés sajátosságaiból indul ki.

A prerogátiva gyakorlása e példák alapján a kormányzást az uralkodó prudenciális képességeihez köti.³⁶ E prudenciális hatalom pedig nem más elsődlegesen, mint politikai helyzetfelismerés és döntés a megfelelő szuverenitáselv alkalmazásáról, legyen az a törvény alapján, egy új törvény bevezetésével vagy a törvényen szemben való cselekvés. Amennyiben az uralkodó képes a saját helyzetének belátására és a politikai közösség szükségének felismerésére, ehhez pedig képes megtalálni az eszközöket, akkor birtokában van a kormányzás nagy művészetének (*the great art of government*). Ahogy Locke írja: „Kiderül ebből, hogy az országok nagyságánál többre kell becsülni az emberek számát; hogy a földterületek növelése és helyes felhasználása együtt alkotja a kormányzás nagy művészetét; és hogy az uralkodó, aki annyira bölcs és isteni lesz, hogy a szabadság bevett törvényeivel védelmezi és bátorítja az emberek becsületes munkálkodását a hatalom elnyomásával és a pártok kicsinyességével szemben, hamarosan túlságosan is nehéz ellenfél lesz szomszédjai számára” (42.).

Locke ideális uralkodója (végrehajtó hatalom) kötöttségei tekintetében tehát nem légüres térben mozog, és hoz határozatokat a politikai társadalomtól függetlenül. Ne feledjük, a prerogatív hatalom alkalmazásáról a törvényhozás vagy a közösség tagjai később ítéletet hozhatnak. Az uralkodónak tehát korántsem csak a saját lelkiismeretével kell elszámolnia. A másik oldalról viszont saját belátása alapján nyílik tere a cselekvésre a kivételes állapotban, amelyről a törvény határozata ellenére is dönthet. A locke-i uralkodó így valójában az alkotmányos fejedelem, aki politikai bölcsességét és rátermettségét a politikai társadalom közjávára különböző eszközökkel gyakorolhatja. A végrehajtó hatalom e kettőssége ihlette meg az amerikai alkotmány és az abban foglalt elnöki jogkörök kiötlőit is egy évszázaddal később az Újvilágban.

³⁴ Feldman (2013): i. m. 85–91; Kleinerman (2007): i. m.

³⁵ Jeremy Waldron: John Locke: The social contract versus political anthropology. *The Review of Politics*, 51. (1989), 1. 3–28.

³⁶ Pasquale Pasquino: Locke on King's prerogative. *Political Theory*, 26. (1998), 2. 204–205.

Felhasznált irodalom

- Arnold, Kathleen: Domestic war: Locke's concept of prerogative and implications for U.S. 'wars' today. *Polity*, 39. (2007), 1. 1–28. Online: <https://doi.org/10.1057/palgrave.polity.2300040>
- Aschcraft, Richard: *Revolutionary politics and Locke's Two treatises of government*. Princeton (US-NJ), Princeton University Press, 1986.
- Borus György: A pápista összeesküvés és a kizárási válság Angliában, 1678–1681. *Aetas*, 24. (2009), 3. 5–19. Online: http://acta.bibl.u-szeged.hu/41483/1/aetas_2009_003_005-019.pdf
- Bothello, Lynn A.: *Old age and the English poor law 1500–1700*. Woodbridge, Boydell and Brewer, 2004.
- Corbett, Ross J.: The extraconstitutionalism of Lockean prerogative. *The Review of Politics*, 68. (2006), 3. 428–448. Online: <https://doi.org/10.1017/S0034670506000209>
- Dunn, John: *The political thought of John Locke: An historical account of the argument of the 'Two treatises of government'*. Cambridge, Cambridge University Press, 1969. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511558436>
- Fatovic, Clement: 'Without the prescription of the law': Virtue and discretion in Locke's theory of prerogative. In Clement Fatovic: *Outside the law: Emergency and executive power*. Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2009. 38–82.
- Feldman, Leonard C.: Lockean prerogative: Productive tensions. In Clement Fatovic – Benjamin A. Kleinerman (szerk.): *Extra-legal power and legitimacy: Perspectives on prerogative*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 75–93. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199965533.003.0004>
- Gross, Oren – Fionnuala Ní Aoláin: *Law in times of crisis: Emergency power in theory and practice*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493997>
- Henshall, Nicholas: *The myth of absolutism: Change and continuity in early modern European monarchy*. New York – London, Routledge, 2013. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315845999>
- Kimmel, Michael S.: *Absolutism and its discontents: State and society in seventeenth-century France and England*. New Brunswick (US-NJ) – Oxford, Transaction Books, 1988.
- Kleinerman, Benjamin A.: Can the Prince really be tamed? Executive prerogative, popular apathy, and the constitutional frame in Locke's 'Second Treatise'. *The American Political Science Review*, 101. (2007), 2. 209–222. Online: <https://doi.org/10.1017/S000305540707013X>
- Kontler László: *Az állam rejtelmek. Brit konzervatizmus és a politika kora újkori nyelvei*. Budapest, Atlantisz, 1997.
- Langston, Thomas S. – Michael E. Lind: John Locke & the limits of presidential prerogative. *Polity*, 24. (1991), 1. 49–68. Online: <https://doi.org/10.2307/3234984>
- Laslett, Peter: Introduction. In John Locke: *Two treatises of government. Student edition*. Cambridge, Cambridge University Press, 1988. 3–133.
- Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljairól*. Budapest, Gondolat, [1689] 1986.
- Locke, John: *Two treatises of government. Student edition*. Cambridge, Cambridge University Press, [1689] 1988. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511810268>
- Mansfield, Harvey C.: *Taming the Prince: The ambivalence of modern executive power*. Baltimore–London, Johns Hopkins University Press, 1989.
- Marden, Roland: 'Who shall be judge?': John Locke's Two treatises of government and the problem of sovereignty. *Contributions to the History of Concepts*, 2. (2006), 1. 59–81. Online: <https://doi.org/10.1163/187465606783406234>
- McCormick, John P.: *Carl Schmitt's critique of liberalism: Against politics as technology*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511608988>
- Pasquino, Pasquale: Locke on King's prerogative. *Political Theory*, 26. (1998), 2. 198–208. Online: <https://doi.org/10.1177/0090591798026002003>

- Pocock, John G. A.: *The ancient constitution and the feudal law: A study of English historical thought in the seventeenth century*. Cambridge, Cambridge University Press, 1987. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511571459>
- Rose, Jacquelin: The contexts of Locke's political thought. In Matthew Stuart (szerk.): *A companion to Locke*. Malden (US-MA) – Oxford, Blackwell, 2016. 45–63. Online: <https://doi.org/10.1002/9781118328705.ch2>
- Schmitt, Carl: *Politikai teológia*. Budapest, ELTE ÁJK, 1992.
- Scott, Jonathan: *Algernon Sidney and the restoration crisis, 1677–1683*. Cambridge, Cambridge University Press, 1991. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511660320>
- Slack, Paul: *The English poor law 1531–1782*. Houndmills–London, MacMillan, 1990. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-06720-6>
- Tully, James: Placing the Two treatises. In Nicholas Phillipson – Quentin Skinner (szerk.): *Political discourse in early modern Britain*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993. 253–280. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659980.013>
- Waldron, Jeremy: John Locke: social contract versus political anthropology. *The Review of Politics*, 51. (1989), 1. 3–28. Online: <https://doi.org/10.1017/S0034670500015837>
- Ward, Lee: Locke on executive power and liberal constitutionalism. *Canadian Journal of Political Science*, 38. (2005), 3. 719–744. Online: <https://doi.org/10.1017/S0008423905040722>
- Weaver, David R.: Leadership, Locke, and the Federalist. *American Journal of Political Science*, 41. (1997), 2. 420–446. Online: <https://doi.org/10.2307/2111771>
- Wolin, Sheldon: Democracy and the welfare state: The political and theoretical connections between Staatsräson and Wohlfahrtsstaatsräson. *Political Theory*, 15. (1987), 4. 467–500. Online: <https://doi.org/10.1177/0090591787015004001>